

บรรณานุกรม

- สาขาวิชาดุริยางคศาสตร์ศึกษา (2548) คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 รัชเสภา 72 ปี ครุศิริ วิชเวช วิชาการ หลานศิษย์หมื่นขับคำหวาน. กรุงเทพฯ.
 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2551)
 ศิลปินแห่งชาติ พุทธศักราช 2551. กระทรวงวัฒนธรรม กรุงเทพฯ.
 ถาวร สิทธิโกศล และ ศิริ วิชเวช (2543) สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 เสภาเสนาะคำหวาน. กรุงเทพฯ.

การออกแบบพิพิธภัณฑ์ เจ้าพระยาบดินทรเดชา

โกสินทร์ ชิตามร *

ข้าพเจ้าเป็นคนชอบดูของโบราณ ชอบไปเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์ ทั้งที่จังหวัดสุโขทัย และที่จังหวัดอยุธยา ไปจนนับครั้งไม่ถ้วน ไปที่ก็อยู่ครั้งวันก่อนวัน เพื่อชื่นชมความสามารถของบรรพบุรุษที่ทำการเนรมิตรสิ่งเหล่านี้ไว้บนแผ่นดินไทย แม้จะเหลือแต่ซากปรักหักพัง แต่ก็ยังดูแล้วยิ่งใหญ่ งดงาม เคยคิดเล่นๆ ว่าถ้าอยุธยาไม่ถูกพม่าเผายังคงสมบูรณ์อยู่จนถึงทุกวันนี้ จะสวยงามปานใด

เพราะสิ่งก่อสร้างสำคัญยุคแรกของการตั้งเมืองรัตนโกสินทร์ ก็ใช้แบบอย่างมาจากกรุงศรีอยุธยาเกือบทั้งหมด และยังได้ช่างฝีมือที่หลงเหลืออยู่มาช่วยก่อสร้างให้วิจิตรการตาอีกด้วย

เมื่อชอบดูของโบราณทำให้ข้าพเจ้าชอบไปเที่ยวพิพิธภัณฑ์ โดยไม่เคยคิดเลยว่า ครั้งหนึ่งในชีวิตจะต้องมาออกแบบพิพิธภัณฑ์ให้คนอื่นเข้าชมบ้าง

เริ่มแรกทีเดียว สำนักงานอัยการสูงสุดจะฉลองครบรอบ 100 ปี ก็ได้มีการวางแผนกันว่าจะทำอะไรเป็นที่ระลึกดี มีคนเสนอไอเดียมากมายจนในที่สุดก็มาสรุปว่าสำนักงานอัยการสูงสุดมีอายุตั้ง 100 ปีแล้ว มีสำนักงานอยู่ทั่วทุกจังหวัดในประเทศไทยย่อมจะต้องมีเอกสาร ถาวรวัตถุต่างๆ มากมาย น่าจะทำเป็นพิพิธภัณฑ์

เมื่อที่ประชุมสรุปแล้วว่าจะทำเป็นพิพิธภัณฑ์อัยการไทย ขั้นตอนต่อมาคือการหาเงินมาสร้าง จากนั้นก็รวบรวมสิ่งของที่จะจัดสร้างในพิพิธภัณฑ์ จนมาถึงขั้นตอนสุดท้ายคือการออกแบบพิพิธภัณฑ์ทางอัยการได้เชิญคุณอรรถศาสตร์ ตูลารักษ์ ซึ่งจบมัณฑนศิลป์มหาวิทยาลัยศิลปากร ห้องเดียวกับข้าพเจ้า และเป็นนักออกแบบแสดมปีให้กรม

ไปรษณีย์มาเป็นผู้ออกแบบ โดยให้โจทย์ว่ารูปแบบพิพิธภัณฑ์ต้องคำนึงถึงความเป็นไทย สื่อความรู้สึกได้ถึงความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเกิดความเคารพต่อสถานที่ มีบรรยากาศของความสงบเงียบ

คุณอรรถศาสตร์ เอาไปคิดอยู่ 1 อาทิตย์ แล้วก็ตอบปฏิเสธ เพราะไม่ถนัดออกแบบพิพิธภัณฑ์ ทำแสดมปีต่อไปอย่างเดิมดีกว่า แต่บอกว่าจะแนะนำเพื่อนไปให้ เพื่อนของคุณอรรถศาสตร์ก็คือข้าพเจ้า ซึ่งในชีวิตก็ไม่เคยออกแบบพิพิธภัณฑ์มาก่อนเหมือนกัน แต่โอกาสมาถึงแล้ว ก็ต้องอาศัยความกล้ารับไว้ก่อน ปัญหาไว้แก้ทีหลัง

เมื่อรับจะทำก็ต้องเข้าประชุมกับคณะกรรมการ มีอัยการสูงสุดเป็นประธาน ซึ่งก็พยายามอธิบายให้ข้าพเจ้าฟังในแบบของนักกฎหมาย แต่ข้าพเจ้าต้องแปลออกมาให้เป็นงานศิลป์ เสร็จจากการประชุมข้าพเจ้าขอเวลา 2 อาทิตย์จะทำแบบ PERSPECTIVE มาให้

อาทิตย์แรก คือ การค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งในเมืองไทยมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยสร้างพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ เพื่อใช้เป็นสถานที่จัดแสดงศิลปะและโบราณวัตถุ โดยเรียกพิพิธภัณฑ์สถานครั้งนั้นทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า มิวเซียม อันเป็นที่มาของคำว่า พิพิธภัณฑ์ ในเวลาต่อมา

จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดตั้งมิวเซียมขึ้นที่หอทองคองเคอเดีย หรือ ศาลาสนทนายสมาคม ภายในพระบรมมหาราชวังชั้นนอก เพื่อจัดแสดงสิ่งของต่างๆ โดยเปิดให้ประชาชนเข้าชมครั้งแรกในวันที่ 19 กันยายน 2417 ซึ่งต่อมารัฐบาลได้ประกาศให้วันที่ 19

* อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กันยายนของทุกปีเป็นวันพิพิธภัณฑ์ไทย ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานหมู่พระที่นั่งทั้งหมดในพระราชวังบวรสถานมงคล จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สถานพระนครเป็นที่รวบรวมรักษาโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อปลูกฝังให้คนไทยรักและหวงแหนในศิลปวัฒนธรรมอันเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย

จนปัจจุบันนี้ประเทศไทยมีพิพิธภัณฑ์สถานแล้วกว่า 200 แห่ง เมื่อศึกษาเรื่องพิพิธภัณฑ์จะละเอียด ข้าพเจ้าทำทัศนียภาพมาให้คณะกรรมการดูทั้งหมด 4 แบบ ภายใน 2 อาทิตย์ เมื่อชมแล้วท่านอัยการสูงสุดบอกว่า นี่คือนี่ที่ฝันไว้ว่าหน้าตาของพิพิธภัณฑ์อัยการจะออกมาเป็นแบบนี้ คุณโกสินทร์แค่ฟังแล้วก็ทำตามเหมือนที่ผมฝันไว้ได้

เมื่อประธานชอบ ที่ประชุมก็เห็นชอบตาม ดังนั้นการออกแบบและก่อสร้างพิพิธภัณฑ์อัยการไทยก็เริ่มต้น เพื่อให้เสร็จทันวาระครบรอบ 100 ปีแห่งการสถาปนาสถาบันอัยการไทยเมื่อพุทธศักราช 2536

เมื่อมีการออกแบบและดำเนินการสร้างพิพิธภัณฑ์อัยการไทยสำเร็จจุลลงเป็นแห่งแรก ข้าพเจ้าก็มีงานออกแบบพิพิธภัณฑ์แห่งที่ 2 ที่ 3 ตามมา คือ

- 1 พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
- 2 พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
- 3 พิพิธภัณฑ์องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย
- 4 พิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา
- 5 พิพิธภัณฑ์นาเกลือ จ.อุดรธานี
- 6 พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่ปัจจุบันกำลังดำเนินการอยู่ คาดว่าจะแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2554

แต่จะขอพูดถึงพิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา เพราะมีเรื่องเล่ามากมาย โดยเริ่มตั้งแต่การออกแบบ ที่ประชุมอันมีคุณหญิงลักขณา แสงสนิทเป็นประธาน มีบรรดาทนายทศกุลสิงห์ และคณะครูโรงเรียนบดินทรเดชาเป็นคณะกรรมการ

ได้คัดเลือกกรรมการทั้งหมด 10 ท่านให้ไปสำรวจพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัด โดยให้แต่ละท่านลงความเห็น ว่า ชอบการออกแบบพิพิธภัณฑ์ที่ใดเป็นพิเศษ คณะกรรมการใช้เวลาอยู่ประมาณ 2 เดือน ทั้ง 10 คนเขียนความเห็นออกมาตรงกันว่า ชอบการออกแบบตกแต่งพิพิธภัณฑ์อัยการไทยเป็นอันดับ 1

คุณหญิงลักขณาจึงให้เจ้าหน้าที่ไปสอบถามว่าใครเป็นผู้ออกแบบและมีเวลาที่จะทำงานในช่วงนี้ได้ไหม

ข้าพเจ้าได้รับเชิญให้เข้าประชุมกับคณะกรรมการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชาเพื่อรับทราบข้อมูลคร่าวๆ ก่อนการออกแบบเรื่องสำคัญ เรื่องแรกคืองบประมาณก่อสร้าง เรื่องที่สองเกี่ยวกับข้าพเจ้าโดยตรง คือ ค่าออกแบบและควบคุมงาน เมื่อสรุปกันในที่ประชุมว่าดำเนินการได้เลย ข้าพเจ้าก็มาเริ่มต้นว่าประวัติของท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงห์เสนี) ซึ่งท่านเป็นสมุหนายกและแม่ทัพใหญ่ ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3

เจ้าพระยาบดินทรเดชา เดิมชื่อ สิงห์ เป็นบุตรของเจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น) กับท่านผู้หญิงพัก กำเนิดเมื่อพุทธศักราช 2320 เริ่มรับราชการมาแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ตามลำดับในรัชสมัยต่อมา เป็นจมีนเสมอไจราช พระพรหมสุรินทร พระราชโยธาพระยาเกษตรรักษา เจ้าพระยาราชสุภาวดี จนถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายกในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผลงานสำคัญคือ เป็นแม่ทัพไปปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ เวียงจันทน์ และเป็นแม่ทัพใหญ่ผู้สำเร็จราชการฝ่ายทัพศึกไปปราบญวน และจัดการปกครองเขมร เป็นเวลา 15 ปี นอกจากนี้ยังปฏิบัติหน้าที่ทั้งในตำแหน่งสมุหนายก และสร้างคุณประโยชน์อื่นๆ แก่ชาติบ้านเมือง เช่น บำรุงปฏิสังขรณ์วัดทั้งในกรุงและหัวเมือง ได้แก่ วัดจักรวรรดิราชาวาส วัดชัยชนะสงคราม วัดปริณายก วัดเทพธิดา วัดตาพระยา วัดหลวง

บดินทร วัดโรงเกวียน รวมทั้งการขุดคูคลองเพื่อการเดินทัพและการคมนาคม ตลอดจนการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ เป็นต้น

เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงห์เสนี) ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2392

พิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา ตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนบดินทรเดชา ลาดพร้าว โดยกำหนดเปิดในวาระที่โรงเรียนบดินทรเดชา ครบ 25 ปีเต็มใน พ.ศ. 2539

เริ่มแรกก็ได้ตระเวนหาซื้อเรือนไทยไม้สักทองขนาดใหญ่ จำนวน 3 หลังเพื่อมาปลูกสร้าง ณ สถานที่ก่อสร้าง ได้กองพล ปตอ. สงรยนต์ และเจ้าหน้าที่มาช่วยขนย้ายจนเสร็จเรียบร้อย เรานำเรือนไทย 3 หลังมาประกอบรวมกันใหม่ให้เป็นหลังเดียว โดยเพิ่มเติมรายละเอียดเข้าไปอีกหลายส่วนและแกะสลักลายสลักตามส่วนประกอบต่าง ๆ ของตัวเรือนอย่างงดงามโดยช่างฝีมือจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์สถาปนาขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2325 ก็รับสืบทอดวัฒนธรรมการสร้างเรือนมาจากอาณาจักรศรีอยุธยาไม่ผิดเพี้ยน บ้านทรงไทยภาคกลางในสมัยรัชกาลที่ 1 มักเป็นเรือน 3 ห้อง ยกใต้ถุนสูงพอเดินลอดได้มีบันไดทอดลงสู่พื้นน้ำ เพื่อสะดวกในการใช้น้ำทั้งดื่ม อาบ และใช้สอยภายในบ้าน

มาถึงสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 เรือนไทยก็ยังไม่ต่างจากสมัยรัชกาลที่ 1 เท่าไร

ตัวอย่างแรก คือ ตำหนักแดงของสมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี พระมเหสีในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

เรือนไทยที่นำมาสร้างใหม่นี้ เป็นเรือนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ฝาदानนอกเป็นฝาปะกน อันเป็นฝาเรือนที่มีลักษณะเป็นแผงรูปสี่เหลี่ยม ทำด้วยไม้จริงโดยใช้กระดานแผ่นเล็กๆ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากรุในแนวตั้งอยู่ในช่องระหว่างโครงฝา ซึ่งประกอบด้วยตัวไม้ลูกตั้ง ตั้งเป็นแถว และตัวไม้ลูกประกน หรือลูกนอนวางขวางอยู่ในช่องระหว่างไม้ ลูกตั้ง

แต่ละตัวอย่างสับหว่างกัน มีตัวไม้แม่ฝา 4 ตัว เป็นกรอบล้อมทั้ง 4 ด้าน ฝาปะกนเป็นที่นิยม โดยเฉพาะทำเป็นฝาเรือนเครื่องสับ หรือฝากระดาน

ด้านบนสุดเป็นบันลม คือไม้แผ่นแบนติดอยู่ปลายแปหัวเสา เป็นรูปสามเหลี่ยมบริเวณหน้าจั่วของเรือนไทยทำหน้าที่กั้นลมไม่ให้ปะทะเข้ามา ถูกแผ่นกระเบื้องโดยตรง และเป็นแผ่นไม้ปิดกั้นน้ำฝนไม่ให้เข้ามาในเรือนบริเวณด้านหน้าของหลังคา

หน้าบัน คือส่วนที่อยู่ด้านหน้าของหลังคาเรือนไทย เป็นรูปจั่วสามเหลี่ยม บางแห่งจะทำเป็นรูปรัศมีดวงอาทิตย์ ซึ่งหากพิจารณาในรายละเอียดของรูปรัศมีดวงอาทิตย์นั้น จะเห็นเป็นไม้แบนตีเว้นช่องในแนวของเส้นรัศมี ที่สามารถกั้นฝนสาดโดยตรงได้ แต่ในขณะเดียวกันก็มีช่องว่างเพียงพอ สำหรับการถ่ายเทอากาศร้อนที่สะสมจากการลอยตัวของอากาศในเรือน หรือความร้อนที่สะสมจากแผ่นหลังคา นับเป็นภูมิปัญญาเรื่องพลังงานเพื่อสร้างสภาวะน่าสบายอีกอย่างหนึ่ง

เมื่อการก่อสร้างเรือนไทยเสร็จสมบูรณ์ ก็ถึงการตกแต่งภายในให้เป็นพิพิธภัณฑ์ ข้าพเจ้าแยกเรือนไทยเป็น 3 หลัง เริ่มกันที่เรือนหลังกลางเป็นเรือนท่านเจ้าพระยา จัดแสดงรูปหล่อ อาวุธ สิ่งของเครื่องใช้ ภาพวีรกรรม ภาพอนุสรณ์สถาน เช่น อนุสาวรีย์ วัด

ห้องนี้มีปัญหาที่คืออาวุธต่างๆ ของท่านเจ้าพระยา เพราะบรรดาลูกหลานได้มอบให้กับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติไปหมดแล้ว ก็ต้องทำจำลองขึ้นมาใหม่ทั้งหมดขนาดเท่าของจริงทุกอย่าง ของจำลองเหล่านี้ก็จะแล้วเสร็จ ก็เกือบได้เวลาเปิดพิพิธภัณฑ์

เรือนที่ 2 คือ เรือนรัชดาบดินทร เป็นเรือนที่อยู่ด้านขวาของเรือนท่านเจ้าพระยา จัดแสดงประวัติและเกียรติประวัติด้านต่างๆ ของโรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงห์เสนี) นับตั้งแต่เริ่มตั้งและเจริญก้าวหน้าสืบเนื่องมาจนครบ 25 ปีเต็ม มีสิ่งของเครื่องใช้ โลหะวัตถุ วัตถุโบราณ และเกียรติประวัติของผู้อุปการะโรงเรียน ผู้บริหาร ครู

อาจารย์ นักเรียนดีเด่นด้านต่างๆ ทั้งศิษย์เก่า และนักเรียนปัจจุบัน รวมทั้งประวัติการก่อตั้งโรงเรียนสาขาของบดินทรเดชาทุกแห่ง

เรือนสุตท้าย คือ เรือนศิลปนิทัศน์ เป็นเรือนที่อยู่ด้านซ้ายของเรือนท่านเจ้าพระยาจะจัดแสดงศิลปวัฒนธรรม สมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งในด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตไทย และสิ่งของเครื่องใช้สมัยนั้น โดยมีไฮไลท์สำคัญประกอบการจัดแสดงด้วย

สวนอาคารชั้นล่าง จัดเป็นห้องประชุมเอนกประสงค์เพื่อจัดประชุมต้อนรับรวมทั้งเป็นห้องสมุด ห้องภัณฑารักษ์ ห้องจำหน่ายของที่ระลึก และสถานที่รวบรวมข้อมูลต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์

เรือนหลังที่ 3 นี้ ทำให้ข้าพเจ้าต้องกลับไปเรียนประวัติศาสตร์ชาติไทย ในสมัยรัชกาลที่ 3 ใหม่โดยรายละเอียด เพื่อหาข้อมูลมาทำเป็นพิพิธภัณฑ์

ในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการต่อเรือกำปั่นหลวงมาก เรือที่ต่อขึ้นใช้เป็นทั้งเรือค้าขาย เรือรบและเรือลาดตระเวน ในรัชสมัยของพระองค์ ตั้งแต่ดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระองค์ได้ทรงแต่งสำเภาบรรทุกสินค้าออกไปค้าขายยังประเทศจีน เมื่อได้ผลกำไรก็ทรงนำมาใช้ในราชการโดยถวายแด่สมเด็จพระบรมชนกนาถจนได้รับพระนามจากพระราชบิดาว่า “เจ้าสัว” การค้าสำเภาในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้เจริญรุ่งเรืองมาก

จะนั่นสิ่งของอย่างแรกที่ต้องมีในเรือนนี้ คือ เรือสำเภาจำลอง ขนาดใหญ่พอสมควร ซึ่งทางอาจารย์โรงเรียนบดินทรเดชา รับไปดำเนินการจัดจ้างให้จนแล้วเสร็จ

ในรัชกาลนี้เจ้าอนุวงศ์ผู้ครองเมืองเวียงจันทน์ อันเป็นประเทศราชของไทย ได้ก่อการกบฏขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2369 มีการรบกันที่ทุ่งสัมฤทธิ์ จังหวัดนครราชสีมา กองทัพหลวงมีกำลัง 3,000 คน อารุธพร้อม ทางไทยมีแต่ผู้นำที่ใจเด็ด กอรปกับความกล้าหาญของหญิง ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ คนชรา จึงฆ่าฟันคนลาวลงถึง 2,000 คน

ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ “แม่ทัพ” เป็นท้าวสุรนารี หรือที่ชาวนครราชสีมาเรียกท่านว่า “ยาโม”

ในปี พ.ศ. 2376 เจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏ ทางฝ่ายญวนได้ส่งพระราชสาสน์เข้ามาเพื่อขอให้ไทยยกโทษแก่เจ้าอนุวงศ์ แต่ไทยไม่ยอม ทำให้ญวนขัดเคืองไทยอย่างเปิดเผย ขณะเดียวกันได้เกิดจลาจลที่เมืองโขง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำริว่าเป็นโอกาสที่ไทยจะได้เอาเขมรคืนจึงให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพยกไปทางบก เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่ทัพเรือโดยนัดพบกันที่โขงจนกว่าจะชนะศึกญวน เจ้าพระยาบดินทรเดชาต้องไปรบตราตร้าอยู่ในเมืองเขมร และญวนถึง 15 ปี

มีวัดสำคัญสองวัดที่มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ในรัชกาลนี้ คือวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และวัดอรุณราชวราราม

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นวัดเก่าแก่มากตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อว่าวัดโพธารามหรือชาวบ้านเรียกว่า “วัดโพธิ์” ในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงปฏิสังขรณ์เพียงบางส่วน พื้นที่เดิมนั้นเต็มไปด้วยลุ่มห้วย บ่อร่องคู ขนดินมาถมจนเต็ม ปีนึงสองปีก็ยุบลงลงไปอีกจึงโปรดเกล้าให้ซื้อดินมาถมพระราชทรัพย์ 250 ชั่ง แล้วจึงให้ปราบมูลดินให้เรียบเสมอกัน งานปฏิสังขรณ์นั้นได้ขยายและเพิ่มเติมพระอุโบสถ พระระเบียงวิหารทิศและพระเจดีย์ใหญ่ ชื่อพระเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณตามนามพระพุทธรูปที่บรรจุอยู่

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 เห็นว่าวัดพระเชตุพนฯ ทุุดโทรมมาก จึงได้ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่หมด โปรดเกล้าฯ ให้รื้อกระทั้งรากพระเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณ รวม 2 องค์ องค์หนึ่งชื่อว่าพระมหาเจดีย์ดิลกธรรมดลทินทานประดับกระเบื้องสีขาว

อีกองค์หนึ่งชื่อว่า พระเจดีย์มุนีบัตริยารูปประดับกระเบื้องสีเขียวเจดีย์ทั้ง 2 เป็นเจดีย์ที่มีลักษณะย่อมุมที่เรียกว่า ไม้สิบสอง นอกจากนั้น

ยังโปรดเกล้าฯ ให้จารึกวิชาความรู้ต่างๆ เช่น ตำรายา ฤกษ์ดีดต่น สุภาสิตพระร่วง คำกลอนสอนหญิง เรื่องกฤษณาสอนน้อง กลบทต่างๆ และขนบธรรมเนียมต่างๆ เช่น มหาสงกรานต์ จารึกแสดงขบวนพยุหยาตราทางสถลมารค เขียนเป็นภาพขบวนแห่ประกอบขบวนช้าง ขบวนม้า และเครื่องสูงประกอบพระราชอิสริยยศ ฯลฯ ทั้งนี้เพราะมีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นแหล่งวิชาความรู้ของมหาชนไม่เลือกชั้นวรรดาคัด

วัดอรุณราชวราราม เดิมเรียกกันว่า วัดมะกอกนั้นมีมาแต่กรุงศรีอยุธยา ต่อเมื่อสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดให้สวยงามสมกับเป็นพุทธาวาส แล้วเปลี่ยนนามตามเหตุที่เสด็จมาได้อรุณที่หน้าวัดนี้ว่า “วัดแจ้ง”

มาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงสร้างพระอุโบสถใหม่ มีพระระเบียงล้อมรอบพระประธานในพระอุโบสถ เมื่อขึ้นบันไดก็ทรงขึ้นบันไดพระพักตร์ด้วยฝีพระหัตถ์เอง นอกจากนั้นได้ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการช่วยทำกุฏิพระสงฆ์เป็นตึกขัดแตะถ่อปูนสำเร็จแล้วจึงได้มีงานฉลองพระนคร พ.ศ. 2363 พระราชทานนามพระอารามเปลี่ยนใหม่ ว่า วัดอรุณราชวราราม ต่อมาในรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชดำริว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดอรุณราชวรารามค้างไว้ นอกจากนั้นทรงสนองพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 2 ที่จะสร้างพระปรางค์ขนาดใหญ่ ให้เป็นพระมหาธาตุสำหรับพระนคร จึงสร้างพระปรางค์เสร็จในรัชสมัยของพระองค์เป็นศรีสง่าแก่บ้านเมือง

ในสมัยกรุงสุโขทัย การปกครองเป็นแบบพ่อปกครองลูก ประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนก็จะไปสิ้นกระดัง (จากจารึกสุโขทัยหลักที่ 1) พ่อเมืองจะเสด็จมารับเรื่องราวร้องทุกข์ด้วยพระองค์เอง แล้วก็ช่วยเหลือให้ความยุติธรรม ไพร่ฟ้าก็จะอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา การปกครองหันไปนิยมแบบอย่างขอม เพราะยกฐานะของ

กษัตริย์สูงส่งเหมือนสมมุติเทพ โอกาสของประชาชนจะสนิทสนมกับพระมหากษัตริย์ได้ลดน้อยลงไป สังคมไทยในสมัยนั้นแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ กษัตริย์และทหาร

ไพร่ คือ ประชาชนทั่วไป และทาส ซึ่งมีทั้งทาสเชลย และทาสที่เกิดจากหนี้สิน การที่สังคมได้เปลี่ยนไปทำให้เกิดช่องว่างระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนมากขึ้น ประชาชนได้มีโอกาสที่จะถูกกีดกันแกล้งข่มเหงได้มากขึ้น ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการพิจารณาตัดสินและเพื่อโปรดให้ประชาชนได้รับความเป็นธรรม พระมหากษัตริย์จึงโปรดให้ประชาชนร้องถวายฎีกาได้ ในการถวายฎีกาให้เจ้าขุนมูลนายของประชาชนนั้นเป็นผู้ถวายฎีกา

มาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 3 ได้ทรงเห็นว่าในสมัยรัชกาลที่ 1 ก็มุ่งที่ป้องกันแผ่นดินและก่อสร้างบ้านเมือง ต่อมารัชกาลที่ 2 ก็ได้พยายามรวบรวมและสร้างสรรค์ทางวรรณคดี ทำให้การพบปะกับประชาชนมีน้อยลงไป ประชาชนจะถวายฎีกาได้จะต้องรอเสด็จออกนอกพระราชวังพอดีกับมีผู้นำกลองขนาดใหญ่ เข้ามาถวาย จึงพระราชทานนามว่า “กลองวิจิตรชัยเกร์” ให้ประชาชนใช้ตีเวลาเข้าร้องถวายฎีกา กลองวิจิตรชัยเกร์ได้ตั้งไว้ที่มณฑปภายในพระบรมมหาราชวังชั้นนอก นับว่าเป็นพระราชกรณียกิจอันสำคัญยิ่ง แสดงให้ทราบว่า พระมหากษัตริย์ทรงอาทรต่อความเดือดร้อนของประชาชน

เมื่อ ปีพ.ศ. 2391 ได้มีการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โปรดให้สร้างพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะหุ้มทองคำเนื้อแปดชั้นสององค์ทรงเครื่องต้นอย่างบรมกษัตริย์ลังกาชาวดิ ประดับด้วยเนาวรัตน์องค์ด้านทิศเหนือจารึกพระนามว่า พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระอัยกาเจ้า

องค์ด้านทิศใต้จารึกพระนามว่า พระพุทธเลิศหล้านภาลัย (เปลี่ยนสร้อยพระนามเป็นนภาลัยในรัชกาลที่ 4) ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถ พร้อมกับมีพระบรมราช

โครงการว่าในราชการทั้งปวงนั้น ให้อ้างนามแผ่นดินตามนามพระพุทธรูปมาทั้งสององค์ไม่ให้ใช้อ้างว่าแผ่นดินต้น แผ่นดินกลาง ดังที่ใช้มาแต่เดิม

ในการเฉลิมพระนครครบ 100 ปี เมื่อพุทธศักราช 2425 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ผูกลายพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นรูปปราสาทด้วยทรงพระนามเดิมว่า ทับ ซึ่งหมายถึงเรือนหรือที่อยู่

ในการตกแต่งเรือนศิลปนิทัศน์นี้ค่อนข้างยากลำบาก เนื่องจากศิลปวัตถุหรือสิ่งของต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 3 เกือบจะไม่มีเลย ก็ต้องทำขึ้นมาใหม่เกือบทั้งหมด เริ่มจากเรือสำเภาดังที่กล่าวไปแล้ว ต่อมาก็เป็นพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขนาดเท่าพระองค์จริง เขียนด้วยสีน้ำมัน

ครั้งแรกคิดกันว่าจะทำเป็นรูปปั้น แต่กลัวว่าจะชำรุดกันรูปปั้นท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่ตั้งอยู่น้ำพิพิธภัณฑ

ด้านหลังของพระบรมรูปใช้ไม้สักแกะเป็นตราพระราชลัญจกรรูปปราสาท สูงเกือบถึงฝ้าเพดาน จากนั้นก็เป็นภาพจิตรกรรมชีวิตและความ เป็นอยู่ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ภาพที่วาดจะเป็นแบบภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นภาพแบน ๆ ตัดเส้นไม่มีแสงเงา คนที่นัดภาพไทยแบบนี้จะเป็นคุณบรรณศาสตร์ที่แนะนำให้ข้าพเจ้าทำพิพิธภัณฑ อัยการไทย คราวนี้คุณบรรณศาสตร์รับทำเพราะเป็นงานที่ถนัด

งานใหญ่อีกชิ้นก็คือการทำหุ่นจำลองโลหะปราสาท ซึ่งตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมีการสร้างขึ้นมากแค่ 2 หลังในโลก

โลหะปราสาทหลังที่ 1 สร้างโดยนางวิสาขา บุตรีธัญชัยเศรษฐีแห่งเมืองสาวัตถี มีลักษณะเป็นปราสาทสองชั้น 1,000 ห้อง ยอดปราสาททำด้วยทองคำขาวโลหะปราสาทหลังนี้ปรักหักพังปราศจากร่องรอยแล้ว

โลหะปราสาทหลังที่ 2 พระเจ้าทูลฐคามณีอภัย กษัตริย์แห่งกรุงอนูราชบุรี ประเทศลังกา

ทรงสร้างประมาณ พ.ศ. 382 มี 9 ชั้น 1,000 ห้อง หลังคามุงด้วยแผ่นทองแดง ต่อมาโลหะปราสาทหลังนี้ถูกไฟไหม้ทั้งหลัง ปัจจุบันเหลือแต่ซากปราสาทซึ่งประกอบด้วยเสาหินประมาณ 1,600 ต้น

โลหะปราสาทหลังที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชประสงค์จะสร้างไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้จัก และเพื่อเป็นเกียรติแก่พระนครสืบไป จึงได้โปรดฯ ให้สร้างขึ้นที่วัดราชชนิตดาราม นับว่าเป็นองค์ที่ 3 ของโลก แต่มีลักษณะทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบไทยโดยเฉพาะ

เป็นโลหะปราสาท 3 ชั้น มียอดทั้งหมด 37 ยอด หมายถึง โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ การสร้างปราสาทในรัชกาลของพระองค์ สำเร็จเพียงปราสาทโกลน ยังไม่ได้ถือปูนก็สิ้นรัชกาล

ชั้นต่อไปก็คือ ตู้ที่แสดงเครื่องถ้วยเบญจรงค์พอหาได้ เพราะยังมีผู้เก็บสะสมไว้นำมาบริจาคให้ของในห้องได้เกือบครบแล้ว ก็เหลือแต่การตกแต่งภายใน เริ่มจากผ้าม่าน ข้าพเจ้าออกแบบลายไปให้ร้านโฆษณาสตรีที่หัวหินทอให้ เพื่อไม่ให้เข้ากับทางห้องตลาด

โคมไฟกลางห้องไม่ใช่แซนดาเลีย เพราะไม่เข้ากับเรือนไทย แต่ไฟแขวนแบบไทยๆ ไม่มีเป็นช่อใหญ่ อย่างมากก็แค่ 6 ดวง เลยต้องเอาดวงเล็กๆ มาล้อมรอบไว้ ให้ดูเป็นกลุ่มใหญ่ และก็ทำเหมือนกันหมดทั้ง 3 เรือน

การตกแต่งเรือนไทยทั้งสามหลังเกือบสมบูรณ์แล้วก็เหลือแต่ พลัปลลาพิธีที่จะเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งหลังเสร็จสมบูรณ์ก่อนถึงเวลาเสด็จพระราชดำเนินแค่ 1 วัน

รอบ ๆ พิพิธภัณฑเป็นสวนพันธุ์ไม้ไทยและสระน้ำ เพื่อความสวยงามเหมาะสมกับสถานที่

การก่อสร้างพิพิธภัณฑเจ้าพระยาบดินทรเดชา เป็นการก่อสร้างที่ไม่ใช้งบประมาณจากทางราชการแต่ประการใด ถึงจะมีอุปสรรคปัญหาทั้งด้านการก่อสร้างและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ซึ่งเพิ่มขึ้น

กว่าที่ประมาณการไว้แต่ด้วยแรงใจ และความร่วมมือของทุกฝ่ายเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ที่ทำให้พิพิธภัณฑแห่งนี้สำเร็จไปได้ดังประสงค์

พิพิธภัณฑเจ้าพระยาบดินทรเดชาตั้งอยู่บนผืนแผ่นดินประวัติศาสตร์ ที่เจ้าพระยาบดินทรเดชา สมุหนายก และแม่ทัพใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยใช้เป็นที่พักทัพฝึกซ้อมทหารหาญ ก่อนจะนำทัพไปปราบปรามอริราชศัตรูเมืองบูรพา

เมื่อทุกอย่างเสร็จสมบูรณ์ คณะกรรมการได้ขอพระราชทาน พระราชวโรกาส กราบบังคมทูลสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดพิพิธภัณฑเจ้าพระยาบดินทรเดชา ในวันจันทร์ที่ 24 มิถุนายน 2539

ปัจจุบันพิพิธภัณฑแห่งนี้ สง่างามเคียงคู่อยู่เบื้องหลังอนุสาวรีย์ เจ้าพระยาบดินทรเดชา สมกับเป็นสถานที่เชิดชูเกียรติของขุนพลแก้ว ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และรวบรวมเกียรติประวัติของโรงเรียนในวาระครบรอบ 25 ปี แห่งการก่อตั้ง ตลอดจนเป็นสถานที่รวบรวมศิลปวัฒนธรรมไทยไว้ให้นักเรียนและประชาชนทั่วไป ได้ศึกษาหาความรู้อีกด้วย

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2525). เอกสารเผยแพร่ งานกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติในราชวงศ์จักรี.
กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ
- โกสินทร์ ชิตามร. (2539). วิมานปีที่ 8 ฉบับที่ 78 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แมจิกโปรดักต์ จำกัด
- จำลอง เขยอักษร. (2539). สูจิบัตรพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา. 28 มิถุนายน 2539
พิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา. กรุงเทพฯ
- น.ณ ปากน้ำ. (2550). ความงามในศิลปะไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ
- ประยูร อุสุชาภูษะ. (2548). แบบแผนบ้านเรือนในสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
เมืองโบราณ
- พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา. (2532). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร. (2548). พิมพ์ครั้งที่ 5. กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ :
กระทรวงวัฒนธรรม.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2547). สารานุกรมในศิลปะไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปรีชามิตร
- ศุภสิน สารพันธ์. (2545). ศิลปะไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
- สมชาติ มณีโชติ. (2529). "จิตรกรรมไทย." จิตรกรรมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
- สำนักงานอัยการสูงสุด. (2542). สูจิบัตรพิพิธภัณฑ์อัยการไทย. ศูนย์วิทยบริการห้องสมุด พิพิธภัณฑ์
และจดหมายเหตุ. กรุงเทพฯ : สำนักงานอัยการสูงสุด
- อัศวิน อภัยวงศ์, นำพล คารมปราชญ์. (2542). ของดีกรุงเทพ. กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว
กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ : บริษัทมีเดียเนตเวิร์ก จำกัด

นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ (จินตนาการ)

ฉันทนา เอี่ยมสกุล *

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยสร้างสรรค์ทางวิจิตรศิลป์/ประยุกตศิลป์ กลุ่มวิชาศิลปกรรมสาขา
นาฏยศาสตร์ไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อนำองค์ความรู้จากนาฏศิลป์ไทย ที่ได้รับการสืบทอดตามแบบ
แผนของนาฏศิลป์ไทยมาตรฐาน แนวอนุรักษ์ มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่วิชาการนาฏศิลป์ไทย

วิธีวิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ โดยคงรากฐานของนาฏศิลป์ไทยโบราณไว้เป็นพื้นฐานในการคิด
ประดิษฐ์ทำรำนาฏศิลป์สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ จากความประทับใจในประสบการณ์ความงามของธรรมชาติ
เกิดเป็นจินตนาการ ทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการคิดประดิษฐ์ทำร่ายรำให้สอดคล้องกับการประพันธ์
เพลง การประดิษฐ์เครื่องแต่งกายใหม่ และทำการฝึกสอนถ่ายทอดทำรำนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ให้แก่
นักเรียนและนักศึกษา บันทึกเพลงและภาพวิดีโอทำรำนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์และนำออกแสดงเพื่อ
เผยแพร่ นาฏศิลป์ไทย แล้วจึงบันทึกข้อมูลเป็นตำราวิชาการผลงานวิจัยที่คิดประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ในชื่อชุด
ว่านาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ (จินตนาการ) เป็นผลงานสร้างสรรค์ดังนี้

1. ระบำดอกพุทธรักษา
2. ระบำดอกเข้าพรรษา
3. ระบำดอกแก้ว
4. ระบำดอกพุดตาน
5. ระบำ "ลั่นทม" งามนาม "ลีลาวดี"
6. ระบำกีนรี

* รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาโทนาฏยศาสตร์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์